

İbn Haldun'un Asabiyet ve Devlet Teorisinin Murabıtlar Devletine Uygulanması*

Application of Ibn Khaldun's Asabiyyah and State Theories to Marabouts

 Mouhamed Gueye

İstanbul Aydın Üniversitesi, Türkiye
mouhaze21@gmail.com

Geliş Tarihi: 8 Nisan 2017

Kabul Tarihi: 3 Ağustos 2018

Yayın Tarihi: 15 Ocak 2019

Öz: Bu çalışmada, İbn Haldun'un Devlet teorisini ve bu teorinin orta çağda Fas ve kuzey Afrika'da kurulan devletlere ne kadar yansıyor yansımadığını ele almayı hedefledik ve Murabıtlar devletinin durumu özel olarak seçtik. Bununla beraber İbn Haldun'un bu teoriyi ortaya koyarken vurguladığı bazı kavramlar üzerine de durmakta fayda olduğunu düşündük. Onun için asabiye, irtizak, hadar ve bedevilik gibi kavramlar ve bunların Murabıtlar devleti çerçevesinde de incelemeye çalıştık. İbn Haldun, Orta çağda Fas ve Kuzey Afrika'daki devletlerin kuruluşunun mekanizmasını incelemesinde ne kadar başarılı oldu? Bilindiği üzere İbn Haldun, ortaya koyduğu devlet teorisini desteklemek için en sık kullandığı örnek, yukarıda belirttiğimiz Murabıtlar ve muvahhitler devletlerdir. Biz de teoriyi denetlemek için Murabıtlar devletini seçtik. Önce Mukaddime ve el-İber arasındaki ilişkiye, sonra da Sanhace ve siyaset girişimine değindik. Ardından İbn Haldun'un Mukaddime'deki teoriyi el-İber'deki Murabıtlar devletine uygularken, teoriye uysun diye, görmezden geldiği faktör ve olaylardan bahsettik ve sonuçta dediğimiz gibi bu faktörler, teoriyi çürütecek kadar önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Murabıtlar, İbn Haldun, Devlet Teorisi, Asabiyyah

Abstract: *This work aims to evaluate conformity of Ibn Khaldun's state theory to the states established in Morocco and North Africa during the middle age with a special focus on Marabouts. Furthermore, it is of vital benefit to consider certain terms of the theory laid out by Ibn Khaldun. Thus, we study the terms such as asabiyyah, irtizaq, Hadarî, bedevi and their implications within the framework of Marabout state. The main question is how successful was Ibn Khaldun while evaluating the establishment mechanisms of the states in North Africa in the middle age. As widely known, Ibn Khaldun uses the examples of Marabouts and Muwahhids to*

ORCID-ID: M. Gueye 0000-0002-3538-8493

* This article is a review of the paper presented at the "4th International Ibn Khaldun Symposium" organized on 19-21 May 2017 in Istanbul.

support his state theory. Accordingly, we select the Marabouts to assess his theory. At first stage, we address the relation between Muqaddimah and Al-Iberia and Sanhace and politics. Later, we determine the factors and vital events neglected by Ibn Khaldun for the sake of proving his theory while applying to the Marabouts in Al-Iberia. Obviously, from our point of view, the neglected factors are such important that may lead to disproving of the theory.

Keywords: *Marabouts, Ibn Khaldun, State Theory, Asabiyet*

1. İbn Haldun, Mukaddime ve el-İber

Yukarıda sorulan soruların cevaplarını ararken karşımıza çıkan problemlerden ilki, Mukaddime'deki teorilerin kusursuzluğu ve bu teorilerin örneği el-İber'deki uygulamaların kusurlu olmasıdır. Hep kendi kendimize şu soruyu soruyoruz: İbn Haldun, önce hangisini kaleme aldı? Mukaddime mi, el-İber mi? Bu sorunun cevabını bulmaya çalışırken fark ettik ki Mukaddime, el-İber'in ta kendisidir ve arasındaki fark, Mukaddime'nin teoriler içerirken el-İber'in bu farklı teorilerin uygulamaları veya örneklerini içermiş olmasıdır. Bununla birlikte İbn Haldun bu eseri yazmadan önce ilk el-İber'i yazıp içindeki devletlerin tarihine uygun olan teorileri Mukaddime şeklinde yazmış gibi görünebilir. Yoksa bu kadar uyumlu olmazdı. Örneğin Muvahhitler, Zenate kabilesinin Asabiyeti üzerine kurulan bir devlettir. Genişlemekle beraber diğer Berberi kabilelerle ittifak ettiler ve böylece irtizak devreye girdi. Endülüs'e kadar genişleyince "lüks hayat" aşamasına geldi ve bozulmaya başladı. Sonra da dağıldı. Bu şekilde ya da bu şekle yakın kurulan devletlere, el-İber'in her yerinde rastlayabiliriz. Bunun için biz İbn Haldun'un Mukaddime'den önce el-İberi yazdığına, ya da en azından Mukaddime'den önce el-İber'deki örnekleri kendi zihninde net bir şekilde oluş-turduğuna inanmaktayız.

Yukarıda İbn Haldun'un birçok devlete az bölüm ayırmasının sebebini sormuştuk. Kanaatimizce İbn Haldun, devletlerin tarihlerini değil bu devletlerin uzun tarihi içinde Mukaddime'deki teorilere uygun olan kısımları ve gidişatlarını yazmak için el-İber'i kaleme almıştır -ki el-İber'de Mukaddime'nin teorilerini çürüten bir örneğe rastlamak güçtür-. Murabıtlar örneğine değindikten sonra bu sonuca varacağımızı umuyoruz.

1. 1. Asabiyet ve İrtizâk

İbn Haldun'un bu eseri, özellikle Mukaddime'deki kavramlara dikkat edilmediği takdirde büyük yanlışlara götürebilir. Çünkü o bu kavramları dikkatlice ve özen göstererek seçip belli yerlere koymuş ve bazıları beraber kullanırken bazıları ise farklı bağlamlarda kullanmıştır. Buna dikkat etmeyen el-Câbirî gibi ve Ali Omili gibi bazı çağdaş araştırmacılar, İbn Haldun'a göre devletin kurulmasının temeli asabiyet iken yıkılışının

sebebi ise lüks hayat olduğunu algılamışlardır. Oysa İbn Haldun bunu kastetmemiştir (İsmail, 1979: 74, Aknuş, t. y: 30–31).

Bunun için bu kavramların, yerine oturtulmasının gerektiğini düşünüyoruz: Asabiyet, bilinçli ya da bilinçsiz sosyal ve psikolojik bir bağdır. Bu bağ, maddi veya manevî yakınlık üzerine kurulan bir topluluğun bireylerini sürekli bir araya getirir. Bu topluluk, tehdit ya da tehlikede oldukları zaman zikrettiğimiz bu bağ daha da güçlenir (El-Câbirî, 1994: 459). Ancak doğal ya vahşi asabiyet, sadece bâdiyede البديو bulunur. Çünkü hayatın zor şartları ve sertliği, kabilenin birbirilerini sınımsız tutmalarına mecbur bırakır. İbn Haldun'a göre kabilenin iki örneği var: Kabilenin içinde fertler başkanlık için birbirleriyle rekabet ederken kabile ve diğer kabilelerle birleşerek güçlü bir asabiyet kuran kabile. İşte mülk ya da devletin doğabileceği örnek ise bu ikincidir (El-Macellü'l-Mağribiyye, 1987: 10). Eğer bu kabileler askeri sisteme sahipse kendilerini korumak için bir yaşam şartları oluştururlar. Böylece silah edinip bir lider altında savaşmaya alışırlar. Bu kabileler siyasî bir sisteme sahip ise eğer, içinden bir devlet doğabilir (Lakost, 2010: 35–36). Ancak asabiyet, tek başına devlet kuramaz. yanında bu birleşme ve dayanışmayı güçlendiren bir dinî davetinin desteğine de ihtiyacı vardır (Aknuş, 2010: 31) Kabilelerin işbirliğiyle kurulan mülk/devlet, bir süre sonra medeniyete ulaşır, yaşam tarzı değişip yumuşar, refah ve lükse düşkün olurlar. Ardından devletin gücünü taşıyan asabiyet dağılır. Böylelikle bedevîlikte bulunan bir yeni bir asabiyet harekete geçer ve bozulan asabiyeti ortadan kaldırır ve yeni bir devlet kurar (Aknuş, 2010: 31).

Bu analize dışarıdan bakıldığında normal bir araştırmacı olarak ikna edici görünebilir çünkü hem düzgün hem de Mukaddime'den birkaç parça ile desteklenmiştir. Ancak yakından incelendiğinde bir metodolojik hata içermektedir. Nitekim lüks hayatı, asabiyetin zıddı ve asabiyeti ortadan kaldıran unsur olarak kullanmıştır. Kanaatimizce bir kavramın zıddı, o kavramın cinsinden veya aynı guruptan olmalıdır. Bu yüzden aşağıdaki gruplara baktığımız zaman daha iyi anlayabiliriz:

Bedevîlik/ huşunet/ Hadarîlik/ lüks hayat (kültürel ve sosyal kavramlar) Asabiyet / devletin kurulması (Kıyâmü'd-devleti)/ İrtizâk (siyasî ve askerî kavramlar). O halde siyasî bir kavram asabiyetin zıddı, sosyo-kültürel bir kavram olan lüks hayat değil kendi grubundan olan irtizak olmalıdır. Çünkü asabiyet, kabilenin ya da ortak kabilelerin bir araya gelip birilerini sınımsız tutup devleti kurmalarının anlamına gelirken irtizak, o devleti kuran asabiyete ihtiyaç duymayıp başka bir asabiyetten destek istemesinin anlamına gelir. İbn Haldun'un kendi açıklamasına baktığımız zaman bunu açıkça görebiliriz. O, "İyice yerleştikten ve oturduktan sonra devlet egemenliği için yakınlık bağına gerek kalmaz" adlı bölümünde "Bu egemen aileden olanlar, ellerinde devlet ve

egemenliklerini sürdürebilmek için ya öteden beri ailelerin yardımı ve koruyuculuğu gölgesinde yaşayagelen kullarından, hizmetlilerinden yardım görürler ya da kendi soyların dışında.” diyerek doğudan ve batıdan örnek alıp “Abbasî devletinde olduğu gibi: Araplardaki yakınlık bağı devlet kesiminde (Abbasî halifeleri) Mu’tasım ve oğlu Vasık döneminde bozulmuştur. Asabiyet bozulduktan sonra, Abbasoğulları Acem, Türk azatlıların, Deylemlilerin, Selçukluların ve başkalarının, bunlardan devlet yönetiminde azaldı ve olanların desteğine dayandılar... Batıda bulunan Sanhace kabileler topluluğunun kurdukları devlete de benzer durum olmuştur. Onlarda da h. VI. /m. XI. ya da daha önce Araplarda söz konusu olan asabiyet bozulmuştu. O yüzden onların devletlerinde de gölgesi giderek küçülmüştü...”.

İbn Haldun’a göre devlet, ancak asabiyetle kurulur. Asabiyet ise dediğimiz gibi birçok asabiyetten oluşur. Aralarında en güçlü olan, diğerlerden galebe çalar ve hâkimiyetini ortaya koyar (İbn Haldun, 1960: 273). Bu teori Berberileri Murabıtlar ve Muvahhitler gibi Fas ve Kuzey Afrika’da kurulan birçok devlete mutabık gelir. Bunun yanında üstün olan asabiyet yerleştikten ve yönetime hâkim olduktan sonra diğer asabiyetlere ihtiyaç duymayabilir. Bu asabiyetin gücü nesiller ve milletlere aşım uzaktaki bölgelerin aidiyetini kazanabilir. Eski başkent olan güç kaynağında yeni başkente taşındığı zaman oradaki halk onlara boyun eğer. Bu durum hem Fatımîler hem de Adâriseler için geçerli olmuştur (İbn Haldun, 1960: 275–276).

1. 2. “el-Halduniyye” ve Mukaddime

Von Siver, İbn Haldun’un Kuzey Afrika imparatorluklarını incelerken, silahın teknolojisinin, üretim ve ulaşım teknolojisinden daha üstün olduğuna dikkatimizi çekti. Aynı zamanda Siver, İbn Haldun’un eserini yazmaya başladığı dönemde (XIV. yy’ın son çeyreği) Akdenizin diğer yakasında (Avrupa)’nın baruta dayanan silah üretiminin ilk deneyimlere başladığını da belirtir (Sivers, 1980: 68). Bu silah Endülüs’teki güç dengesini Hıristiyanların lehine çevirmeye başlamıştı. İbn Haldun, Faslıların bu silahların kullanımından bahseden en eski kaynaklardan biridir. Aynı zamanda bu dönem İslâm dünyasının batı kısmının ((المغرب العربي)) devletlerin tümü, Avrupa’dan, Hıristiyanlar dahil olmak üzere, paralı asker tutmuştur. Acaba İbn Haldun, asabiyet ve irtizak teorisini ortaya koyarken bu iki durumdan (yeni silah üretimi ve paralı askerinin –irtizak– tutulması) mı etkilenmiş?

İbn Haldun’un tasavvurunun oluşması ile ilgi ayrıntılara girmeden diyebiliriz ki o, yukarıda belirttiğimiz dönem ve ortamda yaşadı. Dolayısıyla ürettiği teori, bütün bunları görerek olgunlaşmış ve Mukaddime’de yansıtmıştır.

Mukaddime'nin dört büyük eksen arasında döndüğünü diyebiliriz: Birincisi, tarih ve tarihçilik. İkincisi, çevre ve toplum (iklimler, bedevîlik, mülk. vs.). Üçüncüsü, iktisat hayatı ve yaşam kazanma şekilleri (tarım, meslekler, ticaret.). Dördüncüsü ise kendi dönemine kadar insan toplumunda yayılan bilim gelenekleri. Sanki İbn Haldun bize "Ümran"ın bu dört eksenenden oluştuğunu ifade etmektedir.

Ancak İbn Haldun, meseleyi bu kadar basit bir şekilde incelememiştir. Aksine diyalektik yöntemini kullanarak, bir taftan toplumsal içeriği, yani insanlık topluluğunun içerdiği her şey, sosyal biçimler ve yönetim sistemi, diğer taraftan bu dört eksen arasında bir bağ kurmuştur. Bunun için el-İber'de bir kabile takip ederken, kabilenin yaşam tarzı, fertler arasındaki ilişki, nasıl evlendikleri gibi meselelerle uğraşmaz. Ancak bu tür konularla uğraşmayı, bilgisizlikten değildir. İbn Haldun kabilenin siyasî tarihi ve serüvenini, siyasetteki girişimlerini ve gidişatına bütün gücüyle odaklanmak istemektedir. İbn Haldun, siyasî tarihin en gelişmiş adamlarındandır. O, siyasî olaylar ve gelişmelerin içindeki sosyal etkisine gözümüzü açmıştır. O zaman İbn Haldun'un el-İber adlı eserindeki planı, Mukaddime'de koyduğu tasavvur ve teoriden hareketle kabilenin siyasî projesini takip etmektedir. Bu da yukarıda sorduğumuz soruların cevabıdır. Çünkü İbn Haldun, tarihini doğudaki tüm tarihçilerin yaptığı gibi Hz. Adem hikayesi ve yaratılışın başlangıcı ile başlamadığı gibi Mağrip tarihini de Mağriplilerin yaptığı gibi Peygamberliğin başlangıcıyla başlamamıştır. Aksine Arapların nesilleri ve milletlerin nesleleriyle başlamıştır.

Böylece her milleti tabaka tabaka ayırarak her tabakayı takip etmiştir. Arapları el-Arabü'l-Ârîbe العرب العاربة, el-Arabü'l-Müsta'ribe العرب المستعربة ve el-Arabü't-Tâbi'a العرب التابعات olmak üzere üç tabakaya ayırmıştır. Her tabakayı, kökeninden kurduğu devlete kadar takip etmiştir. O esnada da Farslılar, Romalılar gibi diğer milletlerle aynı yöntemi takip etmiştir. İbn Haldun'un bu metodu bize, Mukaddime sonradan yazılmasa bile, el-İber'de neler yapacağına dair açık ve net bir planı olduğunu göstermektedir. Bunu, plandan sapmadan hem Araplara hem Acemlere uygulamıştır.

Şu anki sorumuz İbn Haldun'un bu planı Berberilerde ya da Mağrip'te nasıl takip etti?

Mağrip tarihi için İbn Haldun, altıncı ve yedinci bölümleri ayırmıştır. Arapların el-Arabü'l-Müsta'cime العرب المستعجمة olan dördüncü tabasından başlayarak Benî Hilal ve Benî Süleym'in kökenlerini takip ettikten sonra Berberîlerden ayrıntılı bir şekilde bahsetmiştir. Sonra en büyük kabilelerden biri olan Sanhace'yi ele alıp siyasî serüvenine zemin hazırlamıştır. Böylece Sanhace'nin tabakalarını ve her tabakanın kurduğu devleti ayrı ayrı değinerek Mülessemûn'ları ikinci tabakaya koymuştur (İbn Haldun, 1992: 214).

2. Devlet teorisini Murabıtlar Devletine uygulanması

2. 1. Sanhace ve Murabıtlar Devleti

İbn Haldun'un Mukaddime'de bize sunduğu teoriyi burada açıkça görebiliriz. İlk olarak Sanhace'nin doğal asabiyeti "Mülessemûnler, umrandan uzaklaşarak ve İzzeti galebeye tercih ederek lüks bir hayat yerine süt ve et edinmişlerdi. Dinleri Mağrip'teki Berberler gibi Mecûsilik idi." "Ta ki Endülüs fethinden sonraya kadar İslam'ı kabul etmişlerdi, o dönem başkanlık Lemtûne kabilesinde idi." (İbn Haldun, 1992: 214). Görünen şu ki, bu İslamlaşma genel ve derin değildi. Bunun için bu asabiyetin yanında "dinî davet" ortaya çıkacaktır ve Abdullah b. Yasin önderliğinde dinî anlayış yenilenecek, Kur'an öğretilcek ve İbadetler yerine getirilecektir (İbn Haldun, 1992: 216). Ne yazık ki Lemtune bunu zor buldu ve İbn Yasin onlardan uzaklaştı. Ta ki öğrencilerin sayısı bine ulaşana kadar dinî davetini bir devlet projesine çevirmiş ve karşısına duranlara savaş açmıştır (İbn Haldun, 1992: 216).

Her ne kadar Mukaddime'de devlet teorisi net olsa da Burada İbn Haldun, Sanhace'nin Murabıt Devletini kabilelerinin ortak asabiyetinin ne zaman tek kabilelik yönetimine dönüştüğünü söylememektedir. Ancak biz bununla alakalı birkaç işaretini tespit edip istifade etmeye çalışacağız:

İlk olarak, başta Murabıtlar Devletinin yönetimi, Sanhace'nin kolları arasında ortak idi. Nitekim siyasî iktidar liderliği, Abdullah b. Yasîn'i Sahra'ya getiren Gidale kabilesinden Yahya b. İbrahim el-Gidâli'nin elindeydi. Sonra, Lemtûne kabilesinden Yahya b. Amr el-Lemtûni'ye geçti. Sonra kardeşi Ebü Bekir'e, sonra da amcaoğluna Yusuf b. Taşfîn'e geçmiştir. O sırada dinî liderlik Abdullah b. Yasîn'in öldürülmesinin ardından kendisine yabancı olan Süleyman b. Adv'e geçmiştir (İbn Haldun, 1992:215-216).

İkincisi: Yusuf b. Taşfîn, – İbn Haldun'a göre h. 454 yılında– Cezayir ve Fas'ı bastırması ve hanımı Zeyneb'in tavsiyesi üzerine Mağrip'in yönetimine tek başına alıp Sahra'dan geri dönen Ebu Bekir ile paylaşmayı reddetmiştir (İbn Haldun, 1992: 218).

Üçüncüsü: İbn Haldun' göre, Murabıtlar Devletini kuran Sanhace kabilesi, ilk kez Fas şehrini fethederken Sanhaceli olmayan unsurlardan destek alıp bunları ordusuna katmıştır. Yani Fas'ın fethiyle birlikte irtizak aşamasına geçmiştir. "Yusuf b. Taşîfî, Miknase şehrinin valisi Mehdi b. Ysusf'u çağırıp askerlerini Fas Şehri fethinde kullandı" (İbn Haldun, 1992: 219-237) ki Mehdi, Sanhace mensubu olmayan Kızınaye kabilesindendi.

Dördüncüsü:h. 467 yılında “Yusuf b. Taşfîn, Mağrip’i birkaç eyalete bölerek her eyaletin başına bir çocuğu veya bir akrabasını getirmiştir” (İbn Haldun, 1992: 219).

Beşincisi: 493 senesinde Endülüs’ü bastırıp herkesi boyun eğdirdikten ve Tevâif kralları ortadan kalktıktan sonra, kendisine Emîrül-Müminîn lakabını verip Abbasi halifesi el-Müstansır ile muhatap olmuş, o da Yusuf’u Mağrip ve Endülüs halifesi olarak kabul etmiştir (İbn Haldun, 1992: 222). Bilinen şu ki yönetim, bütün bunlardan sonra veraset şeklinde taşınacaktır.

Altıncısı: İbn Haldun, Tilimsan bölgesinde Muvahhitlerin komutanı Abdu’l-Mümin ile Murabıtların lideri Taşfîn b. Ali ile çatışmasını zikretmiş. Bu çatışmanın sonucu olarak Murabıtların komutanı Rabartîr öldürülüp çarmlıha gerilmiştir. Balyar adalarındaki Muvahhidiler ile İbn Ğâniye (Murabıtların bir komutanı) çatışmasını da dile getirmiştir. Bu iki olay Murabıtların güçsüzlük ve yıkılış devrine girdikleri ve Masmûde kabilesinin yeni bir asabiyet olarak yükselmesi bağlamında ifade ederek Mukaddime’deki teorisini yüzde yüz tamamlamıştır.

İbn Haldun, el-İber’de Murabıtlarla alakalı ele aldığı hadiseler ve bunların gerçekleştiği tarih ve yerlerini yeterince anlatmamıştır. Bunun için aceleci ya da belli olay ve tarihleri araştıran bir okuyucu, büyük bir yanlış yaparak sadece el-İber’de anlatılanları alıp ve özellikle İbn Haldun’un her fırsatta ısrarla zikrettiği çok sayıda kabile isimleri arasında şaşırır. Böylece bu okuyucu bir netice ile çıkmaz. Ancak Mukaddime’nin el-İber’deki izini takip edebilen bir okuyucu, İbn Haldun’un bu kabilelerin siyasî projelerini takip etme amacıyla bu eseri ele aldığını anlar ve gerçek mücadelenin kabileler arasındaki iktidar mücadelesi olduğunu bilir. Bizim de bu satırlar arasında tespit etmeye çalıştığımız, el-İber’deki bunca olay, tarih ve isim arasında Mukaddime’nin ince izini bulmaktır ki bu iz, İbn Haldun’un zihninde çok net bir şekilde vardır ve olaylar üzerinde uygulama yapmıştır.

2. 2. Murabıtlar Tecrübesinin Asabiyet-İrtizak Teorisine Yansıması

Kaynaklarda, Sanhace kabilesinin Gudâle, Mesûfe, Lamte, Cezûle ve Lemtûne gibi birçok koldan oluştuğunu ve asabiyeti esas alarak Murabıtlar devletini tesis ettiğini görüyoruz. Bu durum bize Sanhace kabilelerinin uyumlu bir birlik içinde yaşadıklarını göstermiş olsa da aralarındaki mücadele devletin kuruluşunun ilk günlerinden beri şiddetli idi. Öyle ki Abdullah b. Yasîn’in davetinin başlar başlamaz Gudale ve Lemtûne’nin karşı karşıya geldikleri şiddetli bir savaş söz konusu idi: “Abdullah b. Yasîn, Gudâle kabilesinin Lemtûneye saldırması emrini verdi. Gudale ise Lemtûne’yle İbn Yasîn’in davetine girene kadar savaştı” (el-Murakuşi, 1983, C. 4: 8, İbn Ebi Zar’, 1972: 14, , el-Hulal, 1979: 21).

Bundan az bir zaman sonra Gudâle'nin ta kendisi, Yahya b. İbrahim'in önderliğinde İbn Yâsîn'e karşı çıkmıştır. Hatırlarsak Yahya, İbn Yâsîn'i Sahraya getiren zat olup İbni'l-Esîr'in tabîrile "Gudâle'nin özü"dür. Bu karşı çıkışın sonucu olarak İbn Yâsîn, daha sonraki gelişmelerde öldürülmüştür (İbnul-Esîr, 1983: 75). Böylece İbn Yâsîn de bu karşı çıkışa bir tepki olarak Lemtûne kabilesine sığınmış "Onlarda İbn Yâsîn'e itaat edip beraber kendisine karşı çıkan Gudâlelileri öldürmüştür" (İbn Azara, 1983: 9).

Abdullah b. Yâsîn'in Gudâle'ye karşı savaşı h. 434 yılındaydı (İbn Ebi Zar', 1972: 14, 15). Sonra Lemtûne'ye, sonra sırasıyla da Lamte, Mesûfe ve diğer Sanhaceli kabilelerle mücadele ederek Murabıtlar Devletinin temelini koymuştur (İbn Azara, 1983: 10, İbn Ebi Zar, 1972: 15). Yukarıda belirlediğimiz tarih, biraz sonra yapacağımız analizde yardımcı olacaktır.

Dediğimiz gibi Sanhace'nin kabileler arasındaki savaşı genişledikçe genişledi. Ta ki bütün kabileler İbn Yâsîn'in liderliği altında bir araya toplanana kadar. O halde Sanhace İbn Haldun'un dediğine göre bir dinî davetle desteklenen asabiyet sayesinde değil, yıllardır süren savaş sayesinde birleşmişlerdir. Başka bir ifade ile Sanhace, Sanhace olduğundan değil Sahradaki birbirinden farklı olan kabilelerin birleştiği gibi çıkar uğruna birleşmişlerdir - ki bu birleşmeyi bile gözden geçirilmelidir-. Bunu gördükten sonra eğer bir lider altına girmek için illa savaşılacaksa kabileleri asabiyetinin ve kan bağının ne yararı var?

Murabıtlar Devletinin serüvenini takip ederken Zenate'nin bir kolu Miğrâve kabilesine ait olan Sicilmase fethi ile karşı karşıya geliyoruz. Bu fetihten hemen sonra Lemtunelilerin büyük bir bölümünün, Gudâle ile mücadele etmek için (İbn Azara, 1983: 13) İbn Yâsîn'in yanından tekrar ayrılıp sahraya çekildiğini gördük. Bütün bunlar aynı kabiledeki iki kolun arasındaki düşmanlık açıkça ortaya koymaktadır. Gariptir ki o mücadele sırasında Sanhace asabiyetiyle hiçbir ilişkisi olmayan ve hatta Sanhace'nin tarihi düşmanı olan Zenate ve Masmûde'nin Cedmive, Rakrake ve Hâhe gibi birkaç kabilelerin İbn Yâsîn'e silah kaldırmadan h. 450 yılında itaat ettikleri söz konusuydu. Az bir zamandan sonra Mağrip'teki Masmûde ve Zenate'nin diyarlarının çoğu Ebu Bekir b. Amr'ın itaatine girmişken ve Ebu Bekir Murakuş şehrini inşa edecekken kendisine Gudâle'nin Lemtûne'ye saldırıp adamlarını evlerini yakıp yıktıkları haberi gelir (İbnu'l-Ahmar, 1972: 30). O da bu sorunu çözmek için Yusuf b. Taşfîn'i yerine koyup Sahraya çekilir.

Zenate ve Masmûde'nin savaşmadan Murabıtlar davetine girdikleri halde Sanhace'nin kollarını birleştirmek için bunca mücadele sürdürüldükten sonra yani bütün bu çelişkilerden sonra İbn Haldun'un asabiyet teorisin anlamakta güç çekmekteyiz. Anlaşılan

şu ki İbn Haldun'un Sanhace asabiyetine dayalı teorisi, bir Arapça deyimden ifade ettiği gibi "يضع العربية قبل الحصان" "Attan önce arabayı hazırlamış". Zira yukarıda Sanhace'nin ilk çatışma tarihi h. 434 yılı olarak belirlemiştik. Bu tarih, asabiyet-irtizak analizimizde çok önemlidir. Çünkü Bekriye göre (el-Bekri, t. y: 172) Sudanlı Tekrûr Kabilesinin kralı Var Câbi b. Rabis (h. 432) döneminde Murabıtlar elinde İslamiyet'e girmiş. Aynı zamanda Murabıtların kuzeye yani Sicilmase ve Mağrib'e yönelmeden önce Senegal nehri ve bu bölgedeki Gana devletinin egemenliğini ele geçirmek için saldırıya geçmişlerdi. Bütün bunlar, Sudanlı unsurun erken dönemde Sanhace koalisyonunda yer aldığını ifade etmez mi?

İbn Haldun'un bize anlattığına göre, devlet başlangıçta asabiyet üzerinde kurulur, sonra mülke dönüşüp asabiyet içinde olmayan unsurlara ihtiyaç duyar. Bu da devletin yıkılışına yol açar. Şimdi İbn Haldun, "devletin ilk dönemi" dediği zaman bu ilk dönemin ne zaman biteceğini ne de bu irtizakın ne zaman başlayacağını söyledi. Murabıtlar Devletindeki bu dönüşümü gerçekleştiren, Yusuf b. Taşfîn (h. 454) midir? Eğer öyleyse, sıralamasına göre bu doğru olmaz. Çünkü eğer irtizak ya da asabiyetten yabancı olan unsurlar, asabiyet içindeki kabilelerin çatlama döneminden önceki devreye girerse -ki olan zaten buydu- teorisi alt-üst etmiş olur. Bu durumda asabiyetin bir anlamı kalmaz.

Devlet kurulur, sonra onu kuran asabiyet bozulur, devletin sarsılmasına engellenmek için irtizaka ihtiyaç duyulur, ancak bu irtizak devleti daha zayıf hale düşürür dolayısıyla yıkılır. İbn Haldun'un düşüncesi bu iken biz Sanhace'nin birleştiğini görmedik ki bu birlik dağılsın. Ayrıca gördüğümüz gibi irtizak yani Sudanlı unsuru ve Gudâle unsurları, devletin kuruluşundan itibaren koalisyon içinde varlıklarını sürdürmekteydiler. Dolayısıyla devletin yıkılışı ile ilgileri yoktur. Tabii konumuz Murabıtların yıkılışı değil. Ancak Endülüs'teki Murabıtların cihadını hatırlatmak gerek. Nitekim Endülüs, Murabıtların son döneminde ağır bir yük haline gelmişti. Öyle ki Ali b. Yusuf b. Taşfîn Endülüs'te cihat yürütürken Muvahhitler'in kurucusu İbn Tümert Kuzey Afrika'daki Deren dağlarında güç topluyor idi ve Ali b. Yusuf farkında olana kadar devletin yarısı İbn Tümert'in eline düşmüştü.

3. Sonuç

Bu çalışmada, İbn Haldun'un metodolojisini inceleyerek mukaddimedeki tasavvurları tarih laboratuvarına sokup devlet ve asabiyet-irtizak teorisini Murabıtlar devleti ve onu kuran Sanhace kabileleri üzerinde uygulamaya çalıştık.

Mukaddime ve el-İber ve Dîvanü'l-Mübteda ve'l-Haber adlı eserinin aynı konudan bahsettiklerini ancak Mukaddime'nin nazari tarafını el-İber ise ameli veya uygulama

tarafını ele aldığını, aynı zamanda ikisi arasında mükemmel bir uyumluluk olduğunu gördük.

Murabıtlar Devleti Mağrip'te kurulan ve İbn Haldun'un sık sık örnek olarak kullandığı en önemli devletlerden biridir. Klasik bir şekilde kuruluş ve yıkılışını kaleme almamakla birlikte bu devletin gidişatı ve olayları arasında teorisinin izini takip etmeye çalıştık ve farklı sonuçlara vardığımızı zannetmekteyiz. Öyleki İbn Haldun, başta Murabıtlar Devleti olmak üzere Mağrip'te Orta çağda kurulan devletlerin kuruluş ve yıkılışı hikâyesini anlatırken Mukaddimedeki asabiyet-irtizak teorisine uyum sağlasın diye birçok hadise atlamıştır. Bu olaylar, çalışmanın içinde gördüğümüz gibi teoriyi alt-üst edecek kadar önemlidir.

Kaynakça

- İbn Azara el-Murakuşi, el-Bayanü'l-Muğarreb fî Ahbâri'l-Endülüsi ve'l-Mağrip, 3. bsk Daru's-Sakâfe, Beyrut, 1983
- Aknuş, Abdullatif, Tarihü'l-Müessessat ve'l-Vakâi' el-İctimaiye, Daru Afrikiya's-Şark, daru'l-Beyda, t. y
- el-Bekri, Ebu Ubeyd, El-Muğarreb fî Zikri Biladi İfrikiya ve'l-Mağrib, Daru'l-Kitabi'l-İslami, Kahire, t. y
- El-Câbirî, fikru İbn Haldun el-Asabiyyetü ve'd-Devle, Merkezü Dirâsâti'l-Vahdeti'l-Arabiyye, Beyrut, 1994
- El-Macelltü'l-Mağribiyye li-İlmi'l-İctimâ'is-Siyasî, sene(1) sayı (2) Mart 1987
- İbn Ebi Zar', el-Enîsü'l-Mutrib bi-Ravdi'l-Kirtâs fî Ahbâri'l-Mağrib ve Tarihi Medineti Fas, Daru'l-Mansur, Rıbat, 1972
- İbn Haldun, Abdurrahman, El-İber, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992
- İbn Haldun, Abdurrahman, Mukaddime, Daru'l-Kitabi'l-Lübnani, Beyrut, 1960
- İbnul-Esîr, el-Kamil fi't-Tarih, Daru'l-Ktab, Beyrut, 1983,
- İbnu'l-Ahmar, İsmail, Büyütâtü Fas el-Kübra, Daru'l-Mansur, Rıbat, 1972
- Lakost, el-Cuğrafya's-Siyasîyye li'l-Mutavassit, cev: Zahîde Derviş, 1. bsk, Heyetü Ebu Zabi, Abu Zabi, 2010
- Mechul, el-Hulalu'l-Mûşiyey fî Zikri'l-Ahbari'l-Murakuşiyey, thk, Süheyl Zekkar, 1. Bsk, Daru'r-Reşâd, Kahire, 1979
- İsmail, Mahmut, Makâllâtün fi'l-Fikri ve't-Tarih, Daru'l-Beyda, 1979
- von Sivers, P., Back to the nature the agrarian foundations of society according to Ibn khaldun, inArabica, T. XXVII, Fasc. 1, Fevrier, 1980